

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ УСНОГО
АНГЛОМОВНОГО ДВОСТОРОННЬОГО ПЕРЕКЛАДУ
У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Т.В. Ганічева, канд. пед. наук (Харків)

У роботі теоретично обґрунтовано, практично розроблено і експериментально перевірено ефективність методики навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини.

Ключові слова: галузь прав людини, перекладацька компетенція, усний переклад з англійської мови на українську і навпаки.

Т.В.Ганичева. Методика обучения будущих филологов устному англоязычному двустороннему переводу в области прав человека. В работе теоретически обоснована, практически разработана и экспериментально проверена эффективность методики обучения будущих филологов устному англоязычному двустороннему переводу в области прав человека.

Ключевые слова: область прав человека, переводческая компетенция, устный перевод с английского языка на украинский и наоборот.

T.V. Ganicheva. Methodology of Teaching Students Majoring in Philology to Interpret English and Ukrainian Texts in the Area of Human Rights. The research provides substantiation and elaboration of the methodology of teaching students majoring in Philology to interpret English and Ukrainian texts in the area of human rights. The effectiveness of the suggested methodology was verified and confirmed during the experimental teaching.

Key words: area of human rights, interpreter's competence, interpreting English and Ukrainian texts.

Метою статті є звіт про результати дослідження проблеми формування компетенції майбутніх філологів в усному англомовному двосторонньому перекладі у галузі прав людини.

Об'єктом дослідження є процес навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу.

Предмет дослідження становить методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини.

Актуальність проблеми пояснюється низкою чинників. В умовах посилення процесів глобалізації та прагнення України інтегруватися до європейського простору зростає обсяг міжнародної співпраці, що сприяє розширенню відповідних контактів. Результатом цього є постійне зростання потреби суспільства у якісному перекладі, зокрема усному, для забезпечення різноманітних заходів (зустрічі, переговори, конференції, збори, фестивалі,

виставки, спортивні змагання тощо). Якість перекладу, у свою чергу, залежить від ступеня сформованості фахової компетенції перекладача.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що поняття „перекладацька компетенція” визначається як здатність перекладати на фаховому рівні і включає шість компонентів (комунікативний, зокрема, предметний і лексичний, професійно-технічний, текстоутворюючий, прагматичний, стратегічний та морально-етичний), з яких у роботі досліджувалися лише три – предметний (засвоєння фонових знань у галузі прав людини), лексичний (оволодіння англійськими та українськими лексичними одиницями (ЛО)), що позначають згадані знання) та професійно-технічний (формування фахових навичок і умінь усного перекладу). Дослідження проводилося на четвертих курсах перекладацьких відділень мовних вищих навчальних закладах.

Предметна компетенція ґрунтується на фонових знаннях, обсяг і структура яких у перекладача має наближатися до відповідних характеристик освічених носіїв мови. Згадані характеристики формуються під впливом низки чинників і складаються з різних компонентів, накопичених внаслідок особистого досвіду практичного життя. Одним з таких компонентів, безумовно, є фонові знання у суспільно-політичній сфері, що пояснюється її інтенсивністю у світі взагалі та в Україні зокрема. Така ситуація робить усний переклад у цій сфері вірогідною ділянкою роботи майбутніх філологів.

Як відомо, суспільно-політична сфера включає велику кількість галузей, одне з чільних місць серед яких займають права людини. Їх можна вважати ключовими для суспільно-політичної сфери, оскільки будь-які проблеми, що відносяться до неї, так чи інакше пов’язані з реалізацією згаданих прав. Таким чином, важливість проблематики прав людини обумовила її вибір як галузі, щодо якої розроблялася методика навчання.

Аналіз міжнародних документів з проблематики прав людини англійською та українською мовами показав, що відповідні тексти можуть слугувати м а т е р і а л о м для навчання усного перекладу у галузі прав людини. Це пояснюється їхньою репрезентативністю з точки зору основних понять, на яких ґрунтується згадана галузь.

Враховуючи вимоги Програми підготовки студентів з перекладознавчих дисциплін [7; 8], нами було обґрунтовано вибір і встановлено специфіку видів усного двостороннього перекладу – з аркуша та послідовного (абзацно-фразового рівня з виходом на рівень текстів, обсягом 700-1000 друкованих знаків наприкінці кожного заняття).

Аналіз психологічної структури перекладацької діяльності (О.О. Залєвська [3], І.О. Зимня [4], О.О. Леонтьєв [6], С.Л. Рубінштейн [9] та узагальнення підходів до проблеми вправ для навчання перекладу (І.С. Алексєєва [1], Л.К. Латишев, О.Л.Семенов [5],

Л.М. Черноватий [10] дозволили запропонувати три типи вправ: підготовчі, операційні й цілісні. Метою підготовчих вправ є оволодіння певними механізмами (наприклад, компресії, перефразування тощо), наявність яких є необхідною для перекладу, операційні призначені для розвитку перекладацьких навичок (головними з яких є пошук та вибір еквівалентів, вживання адекватних способів перекладу та переключення з одного мовного коду на інший), а цілісні – для формування умінь застосовувати перекладацькі навички для здійснення усного перекладу.

Модель навчання усного двостороннього перекладу у галузі прав людини розроблена у двох варіантах: стандартний (36 годин аудиторних занять, 2 години на тиждень протягом одного семестру) та інтенсивний (30 годин аудиторних занять, 6 годин на день протягом 5 днів) і реалізується в межах чотирьох навчальних та одного контрольного модуля, які є складовими змістового модуля „Практика усного перекладу в суспільно-політичній сфері” на четвертому курсі, розрахованого на 72 навчальні години (аудиторна робота – 36 год., самостійна робота – 36 год.). Кожен з перших трьох навчальних модулів включає 16 циклів. Цикл визначається як відносно закінчений відрізок навчання (10-11 вправ), що ґрунтується на одному тексті, і в межах якого студенти поступово переходять від підготовчих до вправ на цілісний переклад тексту. В перших трьох модулях навчання здійснюється на матеріалі трьох головних міжнародних документів: „Загальна декларація прав людини”, „Міжнародний пакт про громадянські та політичні права”, „Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права”. Останній четвертий навчальний модуль призначений для перенесення перекладацьких навичок та умінь, сформованих у перших трьох модулях, на нові тексти з проблематики прав людини. В контрольному модулі оцінюється рівень згаданих навичок та умінь, досягнутий студентами в процесі навчання.

Виходячи з мети нашого дослідження, при розробці комплексу вправ для навчання усного перекладу (послідовного та з аркуша), ми відібрали такі види *підготовчих* вправ: на перекладацький аналіз тексту оригіналу (для визначення його жанру, функції, тематичної спрямованості, реципієнта, а також для ідентифікації домінуючих мовних засобів тексту), на розпізнавання і пояснення застосованих прийомів у тексті перекладу (для усвідомлення змісту згаданих прийомів), на оцінку якості тексту перекладу та його редагування (для розвитку навичок критичного оцінювання), на одномовні перефразування, компресію й антиципацію (для розвитку відповідних навичок), на оволодіння перекладацьким скорописом (для розвитку навичок побудови схеми тексту перекладу) та на розвиток швидкості мовлення. Фрагмент одного з видів підготовчих вправ поданий далі. *Приклад 1. Мета:* Формування навичок розпізнавання та пояснення прийомів, застосованих у тексті перекладу. *Завдання:* Проаналізуйте пари еквівалентів в англійській та українській мовах в тексті, поданому нижче.

Визначте прийоми, застосовані при перекладі цих еквівалентів і впишіть номери слів та словосполучень у відповідну категорію.

• Словникові відповідники:	• <i>антонімічний переклад:</i>
• Транскодування	• <i>конкретизація слова:</i>
• <i>транскрибування:</i>	• <i>генералізація слова:</i>
• <i>транслітерація:</i>	• <i>додавання слова:</i>
• <i>змішане транскодування:</i>	• <i>вилучення слова:</i>
• <i>адаптивне транскодування:</i>	• <i>заміна однієї частини мови на іншу:</i>
• <i>Калькування:</i>	• <i>перестановка слова:</i>
• Контекстуальна заміна	• Описовий переклад:
• <i>смісловий розвиток:</i>	

Article 10. Everyone is entitled in full equality (1) to a fair and public hearing (2) by an independent and impartial tribunal (3), in the determination (4) of his rights and obligations (5) and of any criminal charge (6) against him.	(1) на основі повної рівності (2) справедливий і публічний розгляд справи (3) безсторонній суд (4) визначення (5) права і обов'язки (6) кримінальне обвинувачення
---	--

Для формування перекладацьких навичок до складу нашого комплексу ми включили **операційні** вправи на пошук та вибір еквівалентів, на вживання адекватних способів перекладу та на переключення з одного мовного коду на інший. Фрагмент однієї з операційних вправ поданий далі. *Приклад 2* (див. текст у прикладі 1). **Мета:** Попереднє засвоєння еквівалентів в англійській та українській мовах, розвиток навичок вибору еквівалентів у двох мовах. **Завдання:** Робота в парах. Студенту А: Закрийте ліву (англомовну) частину тексту. Спробуйте перекласти українські слова та словосполучення англійською мовою. Студенту Б: контролюйте правильність перекладу студента А за допомогою англомовного тексту. Допомагайте тільки при серйозних ускладненнях. Потім обміняйтеся ролями.

Види операційних вправ можуть варіюватися, залежно від додаткових ознак: *мовного рівня*, на якому відбувається тренування (від рівня слова до рівня тексту), *опори* на паралельний текст (в усному перекладі з аркуша) або на друкований текст оригіналу (в усному послідовному перекладі), а також попередньої *семантизації нових ЛО*. Складність виконання операційних вправ можна регулювати, варіюючи згадані ознаки. У прикладі 2 вправа виконується на рівні слова та словосполучення з опорою на українські еквіваленти виділених у тексті англомовних ЛО. Згадані еквіваленти виконують також функцію семантизації виділених англомовних ЛО у лівій колонці таблиці.

Вправи на рівні слів та словосполучень можуть також виконуватися без будь-якої опори на українські або англомовні еквіваленти, як у прикладах, наведених далі. При цьому можна окремо тренувати вживання різних способів перекладу, починаючи з простіших і закінчуючи складнішими (приклад 3). Приклад 3. Мета: Розвиток навичок переключення з одного мовного коду на інший та вибору еквівалентних (українських і англійських) пар, що перекладаються за допомогою смислового розвитку, конкретизації, вилучення, перестановки слів та заміни частин мови. Завдання: Робота в парах. Студенту А: Читайте вголос англомовні слова та словосполучення подані далі. Студенту Б: перекладіть українською мовою англомовні слова та словосполучення, які назве студент А. Застосовуйте смисловий розвиток, конкретизацію, вилучення, перестановку слів та заміну частин мови. Потім обміняйтеся ролями: *advent; shall; have recourse to; rule of law; result in; outrage; common people; peace in the world; human rights; human beings; freedom from fear; inherent dignity; disregard; contempt; highest aspiration.*

Опора на паралельний текст і, відповідно, попередня семантизація нових ЛО послідовно зменшуються у кожному наступному циклі. Так, в циклах 1-2 студенти спираються на повний паралельний текст, в циклах 3-4 текст розрізається на фрагменти, причому порядок розташування фрагментів у англомовному (у лівій частині аркуша) тексті не співпадає з відповідними фрагментами українською мовою у правій частині аркуша. В циклах 5-6 у правій частині таблиці даються перекладні еквіваленти лише ЛО, виділених у лівій частині (див. приклад 2), у циклах 7-8 студенти мають вибрати еквіваленти виділених ЛО з низки запропонованих, а в циклах 9-12 моделюються ситуації, коли перекладач змушений заповнювати лакуни лише за рахунок антиципації та контекстуальної здогадки. Фрагмент однієї з подібних вправ поданий далі. Приклад 4. Мета: Розвиток здатності компенсувати лакуни в тексті за рахунок антиципації та контекстуальної здогадки. Завдання: Вставте будь-які слова, що підходять за змістом, у відповідні пропуски в тексті: *Everyone has the _____ (1) to education. Education _____ (2) be free, at _____ (3) in the elementary and fundamental _____ (4). Elementary _____ (5) shall be compulsory. Technical and _____ (6) education shall be made _____ (7) available and higher education shall be _____ (8) accessible to all on the _____ (9) of merit. Education shall be _____ (10) to the full development of the _____ (11) personality and to the _____ (12) of respect for human _____ (13) and fundamental freedoms.*

Спільними видовими ознаками **цілісних** вправ усного перекладу з аркуша та послідовного є *рівень виконання вправи* (абзац або текст), *режим роботи* (односторонній або двосторонній переклад), *наявність або відсутність часових обмежень*, *попередньої семантизації нових ЛО*, *часу на попереднє ознайомлення зі змістом тексту*, *запису перекладів студентів на звуконосії для подальшого аналізу*. Специфічними ознаками вправ для розвитку умінь усного послідовного

перекладу є наявність або відсутність зорової опори на друкований текст оригіналу під час сприйняття тексту на слух; ступінь ідентичності друкованого тексту тому, який сприймається на слух; застосування або незастосування перекладацького скоропису студентами під час прослуховування тексту; джерело породження тексту – звуковідтворюючий пристрій або викладач, а для вправ для навчання перекладу з аркуша такою ознакою є ступінь опори на паралельний текст мовою перекладу.

В межах комплексу цілісними є останні вправи у кожному з циклів 1-12, а цикли 13-16 містять виключно цілісні вправи. У цих вправах студенти перекладають з аркуша (цикли 13-14) та послідовно (цикли 15-16) в умовах, максимально наближених до ситуацій реального професійного перекладу. Складність виконання цілісних вправ в усному послідовному перекладі поступово нарощується від першого до восьмого циклу, де усний послідовний переклад здійснюється з опорою на друкований текст оригіналу (що часто трапляється в реальному послідовному перекладі, особливо під час виступів тощо). В циклах 1-2 студенти спираються на тексти, зміст яких повністю збігається з оригіналом, однак на наступних заняттях зміст таких текстів послідовно відхиляється від оригіналу: в циклах 3-4 – на 10%, в циклах 5-6 – на 25%, в циклах 7-8 – на 50%. В циклах 15-16 усний послідовний переклад проводиться без будь-якої зорової опори. Приклад цілісної вправи для навчання усного послідовного перекладу поданий далі. *Приклад 5* (студенти сприймають на слух текст англійською мовою, обсягом 1000 друкованих знаків). Мета: Розвиток уміння перекладати усно послідовно з англійської мови на українську. Завдання: Прослухайте текст і запишіть його перекладацьким скорописом. У паузах перекладіть цей текст українською мовою.

Як впливає з викладеного вище, співвідношення підготовчих, операційних та цілісних вправ у розробленому комплексі, характеризується поступовим збільшенням питомої ваги останніх, які в заключних циклах, повністю витісняють підготовчі та операційні.

На основі викладеного вище, була висунута гіпотеза дослідження, зміст якої зводився до того, що здатність майбутніх філологів здійснювати усний двосторонній переклад (послідовний та з аркуша) у галузі прав людини з коефіцієнтом навченості не нижче 0,70 (за шкалою В.П. Безпалька [2]) можливо забезпечити за умов: 1) науково обґрунтованого відбору матеріалу та змісту навчання; 2) застосування циклічної організації навчального процесу, у якому співвідношення підготовчих, операційних та цілісних вправ поступово змінюється на користь останніх, аж до моделювання реальних умов виконання усного перекладу в заключних циклах.

Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики проходила у вигляді вертикального природного експерименту у двох серіях на четвертому курсі англійських перекладацьких відділень Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(І серія), Житомирського державного університету імені І.Я. Франка та Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ІІ серія). І серія експериментального навчання (ЕН) реалізовувалася у стандартному варіанті, а ІІ серія – в інтенсивному. Результати ЕН подано в табл. 1-3.

Оцінка якості усних перекладів студентів в експериментальних зрізах ґрунтувалася на наявності чи відсутності „інформаційних” та „інших” помилок. До „інформаційних” відносилися, викривлення, неточності та неясності (тобто випадки зміни змісту тексту оригіналу) або повної відсутності частини такого змісту в тексті перекладу (пропуск інформації). „Іншими” вважалися будь-які помилки, що погіршують характеристики тексту перекладу, але не призводять до втрати інформації, наприклад, мовні (фонетичні, граматичні лексичні), невмотивовані паузи, повтори, самовиправлення. „Інформаційні” помилки оцінювалися в 1 штрафний бал, а „інші” – в 0,1 штрафного бала. Шкала оцінок виглядала так: 0,00 – 0,60 штрафних балів – „відмінно”, 0,70 – 1,20 штрафних балів – „добре”, 1,30 – 2,20 штрафних балів – „задовільно”, більше 2,20 штрафних балів – „незадовільно”. Результати в штрафних балах можуть бути переведені у коефіцієнти навченості за шкалою В. П.Безпалька [2] за такими формулами (N – кількість штрафних балів, K – коефіцієнт навченості): у діапазоні від 0 до 1,2 штрафних балів: $K = 1,00 - (N : 0,06)$, а в діапазоні від 1,3 до 7 штрафних балів: $K = 1,00 - (N : 0,07)$. Значення більше 7 штрафних балів при переведенні у коефіцієнти навченості будуть менше нуля, а тому не вираховувалися.

Як впливає з табл. 1, вже перед заключним модулем, порівняно з результатами проміжного зрізу після першого модуля, якість перекладу з аркуша зросла загалом у 3,3 рази (з 6,10 у модулі 1 до 1,87 штрафних балів у модулі 3), причому в останньому зрізі практично усі групи перевищили нижню межу оцінки „задовільно” (2,2 штрафних балів). Це свідчить про позитивний вплив ЕН на формування навичок та умінь усного перекладу.

Таблиця 1

Результати проміжних зрізів у І серії, у штрафних балах

Групи	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3	
	УПА	УПП	УПА	УПП	УПА	УПП
41	4,87	9,14	4,55	7,39	2,02	2,80
42	3,28	8,32	2,88	4,65	1,51	2,14
43	11,58	18,01	6,91	8,67	2,25	2,90
44	4,68	12,73	3,06	8,15	1,68	2,98
Середній бал	6,10	12,05	4,35	7,22	1,87	2,70

Умовні позначення: УПА – усний переклад з аркуша (з англійської мови на українську), УПП – усний послідовний переклад (з української мови на англійську).

Як аргумент на користь цієї тези можна розглядати результати післяекспериментального зрізу, які подані в табл. 2 і 3. Результати табл. 2 переконливо демонструють, що загальний показник якості усного послідовного перекладу (0,72 штрафних балів) покращився більш ніж у 16 разів, порівняно з результатом у першій модульній контрольній роботі (12,05 штрафних балів, див. табл. 2). Навіть проти третього проміжного зрізу (2,70 штрафних балів) спостерігаються суттєві зміни на краще.

Доцільно звернути увагу на те, що три групи перевищили нижню межу оцінки „добре”, а група 42 навіть вийшла на рівень оцінки „відмінно”. В перекладах студентів майже зникли інформаційні помилки, невмотивовані паузи, повтори та самовиправлення, зменшилася й кількість мовних помилок.

Таблиця 2

**Результати усного послідовного перекладу
у післяекспериментальному зрізі в І серії, у штрафних балах**

Групи	Пропуски інформації	Зміна змісту тексту	Паузи		Повтори	Самовиправлення	Мовні помилки	Усього штрафних балів	Коефіцієнт наванчності
			Кількість	Тривалість в сек.					
41	0,21	0,07	0,01	0,30	0,02	0,01	0,32	0,64	0,89
42	0,10	0,00	0,00	0,00	0,04	0,02	0,28	0,44	0,93
43	0,50	0,10	0,02	1,20	0,03	0,08	0,32	1,05	0,82
44	0,40	0,00	0,01	0,70	0,00	0,01	0,31	0,73	0,88
\bar{X}	0,30	0,04	0,01	0,55	0,02	0,03	0,31	0,72	0,88

Умовні позначення: \bar{X} – середнє значення.

Такі тенденції є характерними і для усного перекладу з аркуша, результати якого подані в табл. 3. За загальним показником якість цього виду усного перекладу (0,70 штрафних балів) практично аналогічна тій, що зафіксована під час усного послідовного перекладу (0,72), і знаходиться на рівні оцінки „добре”, хоча і спостерігаються природні коливання за окремими параметрами, які можна пояснити відмінностями усного послідовного перекладу та усного перекладу з аркуша.

Таблиця 3

Результати усного перекладу з аркуша

у післяекспериментальному зрізі в I серії, у штрафних балах

Групи	Пропуски інформації	Зміна змісту тексту	Паузи		Повтори	Само-виправлення	Мовні помилки	Усього штрафних балів	Коефіцієнт навченості
			кількість	тривалість в сек.					
41	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,09	0,35	0,51	0,91
42	0,00	0,07	0,01	0,57	0,05	0,07	0,27	0,47	0,92
43	0,20	0,10	0,06	4,50	0,01	0,08	0,53	0,98	0,84
44	0,10	0,00	0,09	4,40	0,03	0,08	0,54	0,84	0,86
\bar{X}	0,08	0,04	0,04	2,38	0,04	0,08	0,42	0,70	0,88

Умовні позначення: \bar{X} – середнє значення.

Результати другої серії експерименту підтвердили загальні тенденції, зафіксовані у першій (див. табл. 2-3). Результати ЕН довели ефективність розробленої нами методики і підтвердили гіпотезу дослідження: за умов науково обґрунтованого відбору матеріалу та змісту навчання, а також застосування циклічного комплексу, можна забезпечити здатність майбутніх філологів здійснювати усний двосторонній переклад (послідовний та з аркуша) у галузі прав людини з коефіцієнтом навченості вище 0,70 (за шкалою В.П. Беспалька [2]).

Статистична обробка даних експерименту свідчить про те, що застосування розробленої в дисертації методики, незалежно від варіанту реалізації (стандартний чи інтенсивний), забезпечує системне поліпшення перекладацьких навичок та умінь, а також значний прогрес студентів усіх груп за обома видами усного перекладу (послідовного і з аркуша).

Розроблена методика може використовуватися викладачами та укладачами посібників для навчання усного перекладу, в тому числі й для перекладу з інших мов та в інших сферах (наприклад, економічній, технічній тощо).

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми навчання усного двостороннього перекладу у суспільно-політичній сфері. Одержані результати доводять необхідність і п е р с п е к т и в н і с т ь подальшого теоретичного та емпіричного дослідження, напрями якого можуть, зокрема, стосуватися вивчення проблеми співвідношення різних типів і видів вправ та чинників, які впливають на зміну такого співвідношення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : [учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / И. С. Алексеева. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Беспалько В. П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний / В. П. Беспалько //

Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52-69. 3. Залевская А. А. Введение в психолингвистику : [учебник для высш. учеб. заведений] / Залевская А. А. – М. : РГГУ, 2000. – 382 с. 4. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / Зимняя И. А. – М. : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 429 с. 5. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: [учеб. пособие для студ. перевод. фак. высш. учеб. заведений] / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с. 6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / Леонтьев А. А. – [3-е изд.]. – М. : Смысл; СПб. : Лань, 2003. – 287 с. 7. Програма контролю теоретичної і практичної підготовки студентів та методичні рекомендації до самостійної роботи студентів з перекладознавчих дисциплін і порівняльної типології / [уклад. І. В. Корунець, С. Є. Максимов]. – К. : Ленвіт, 2004. – 94 с. 8. Робоча програма з теорії та практики перекладу для студентів англійського перекладацького відділення факультету іноземних мов : [програма курсу „Теорія та практика перекладу” / уклад. О. В. Ребрій]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. – 86 с. 9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – СПб. : Питер, 2003. – 713 с. – (Серия „Мастера психологии”). 10. Черноватий Л. М. Особливості навчально-методичних матеріалів для підготовки перекладачів / Л. М. Черноватий // Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки. – 2002. – №4 (37). – С. 184-188.

© Т.В. Ганічева, 2009